

**НАУКОВИЙ ДОРОБОК
ІСТОРИКА ПРАВА
ПРОФЕСОРА
І.М.СОБЕСТИАНСЬКОГО
(1856-1895 РР.)**

Бандурка Олександр Маркович - доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України

ORCID:<http://orcid.org/0000-0002-0240-5517>

Греченко Володимир Анатолійович - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету №6 (права та масових комунікацій) Харківського національного університету внутрішніх справ, заслужений працівник освіти України

ORCID:<http://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

УДК 340. 123(092)

В статье рассматривается вклад в науку историка права XIX в. И.М. Собестянского, разработка им некоторых аспектов юридического быта и права Древней Руси, в частности вопроса о круговой поруке, его рассуждения относительно основных черт национального характера древних славян. Анализируется, как освещался этот вопрос в русской, польской, чешской историко-правовой литературе XIX в.

Ключевые слова: история права, И.М. Собестянский, древние славяне, обычное право, круговая порука, национальный характер.

Постановка проблеми

Слід відзначити, що проблеми історії права Давньої Русі мають тривалість у два століття, проте деякі з них і сьогодні не зникли з порядку денного наукових планів сучасних дослідників, які розвивають та уточнюють наукові здобутки своїх попередників. Однією з тем, яка донині є актуальною та недостатньо розробленою у вітчизняній історіографії, є питання про основні риси юридичного побуту та права давніх слов'ян, їх національний характер. Тому цікавими і актуальними є розмірковування на цю тему професора І.М. Собестіанського, який працював у Харківському університеті в останній чверті XIX ст.-

Дослідження його наукових здобутків дає змогу поглибити та розширити уявлення про внесок українських учених у розвиток науки «Історія права».

Стан наукової розробки проблеми

Наукова спадщина І.М. Собестіанського є недослідженою в прямому та найширшому розумінні цього слова. За останні 120 років не було жодної наукової чи науково-популярної публікації про нього та його науковий доробок, його ім'я невідоме навіть фахівцям із загальної історії та історії права. Лише у 1896 р. професором М. С. Дриновим у збірнику некрологів, присвячених І.М. Собестіанському, виданому Харківським історико-філологічним товариством, було зроблено цікавий, але стислий аналіз обох дисертацій І.М. Собестіанського [1, с.6-16]. Але ця робота зараз для дослідників є малодоступною, та й вивчення творчого спадку І.М. Собестіанського потребує подальшої деталізації та розвитку. Тому своє завдання автори бачать у висвітленні основних напрямів наукових досліджень І.М. Собестіанського.

Виклад основного матеріалу

Іван Михайлович Собестіанський – доктор державного права, ординарний професор

кафедри історії руського права Харківського університету, статський радник, народився 5 вересня 1856 р. в Тифлісі у сім'ї лікаря римокатолицького сповідання. У 1874 р. він закінчив Тифліську гімназію і вступив до юридичного факультету Харківського університету [2, с.1]. Основним предметом його зацікавлення зі студентських років і до кінця життя стала історія права. Саме на цій ниві він і досяг своїх найбільших успіхів та визнання. Вже його студентський твір на тему «Генеральні штати Франції і Земські собори Росії» здобув схвалення його викладачів, і його було визнано гідним нагороди срібною медаллю. У 1878 р. Собєстіанський закінчив університет і близько року служив у Тифліській судовій палаті у званні кандидата на судові посади. Але весь цей час він не забував про рідний університет і вже восени 1879 р. повернувся до нього, ставши стипендіатом кафедри історії слов'янських законодавств (ця процедура передбачала не призначення, а обрання). У 1883 р. він склав іспит на ступінь магістра державного права, а з 1 січня 1885 р. йому було дозволено закордонне відрядження з науковою метою на два роки. Таке відрядження вважалося відзнакою та надавалося найкращим та перспективним молодим ученим. У 1887 р., після повернення із закордону, Собєстіанський був допущений як приват-доцент до читання лекцій на кафедрі історії руського права. У 1888 р. він захистив дисертацію на ступінь магістра на тему: «Круговая порука у славян по древним памятникам их законодательства» [3].

У 1890 р. І.М. Собєстіанський був призначений виконуючим обов'язки екстраординарного професора кафедри історії руського права. У 1892 р. він захистив докторську дисертацію на тему «Учения о национальных особенностях характера и юридического быта древних славян» [4]. Це дало підстави для затвердження його, у 1893 р. ординарним професором тієї ж кафедри [5,с.669]. Таким чином, він став доктором наук з державного права у 36 років, а професором – у 37 років. Але все зупинила його раптова смерть 8 грудня 1895 р.[6,с.234-235].

Дослідження з юридичного побуту та національного характеру слов'ян І.М. Собєстіанський логічно починає із з'ясування питання

про походження самого терміну «слов'яни». При цьому він нагадує, що перша версія з цього питання була висунута ще у 1601 р. слов'янським вченим із Дубровника Мавро Орбіні, який у своїй книзі «Слов'янське царство» писав, що термін слов'яни походить від слова «слава» і що слов'яни означають «славні людини («слов'яни завжди були славними переможцями, звідси і взяли ім'я своє»). Російський переклад цієї книги з'явився у 1722 р. Пізніше В.М. Татищев, багато що запозичивши з цієї думки, у своїй «Истории России с древнейших времен» вказував, що існують такі версії походження цього терміну: від слова «слава», «слово», «невільники» [7,с.424-425].

І.М. Собєстіанський вказав на значний вплив на розвиток слов'янознавства німецького вченого Й-Г.Гердера. У 1791 р. Й-Г Гердер опублікував останній том свого дослідження «Ідеї до філософії історії людства», де четвертий розділ було присвячено характеристиці давніх слов'ян. Слов'яни, на його думку, відрізняюся від інших народів наявністю гуманних засад. Слов'янські народи займають більше місця на землі, ніж в історії, – писав він [8,с.470].

І.М. Собєстіанський також проаналізував та порівняв погляди щодо національного характеру слов'ян М.М. Карамзіна та П.Й. Шафарика. У своєрідній заочній полеміці між М.М. Карамзіним та П.Й. Шафариком він став на бік першого. П.Й. Шафарик в роботі «Слов'янські древності» писав: «Ми з презирством відкидаємо той легковажний та хибний спосіб, послідовниками якого були письменники, особливо іноземці, що розмірковували про звичаї наших предків. Дотримуючись цього пануючого способу мислення або краще неподобства., яким ніби моровою виразкою заразилися навіть такі письменники, як Добровський та Карамзін, що слов'яни до самого прийняття християнської віри та німецьких звичаїв, нічим, окрім лише мови, не відрізнялися від американських та африканських дикунів, або, краще, від бездумних тварин: грубість, дикість, нелюдскість, підлість, боягузство... та інші тому подібні вади склали спадкові та відмінні риси давніх слов'ян...» [9,с.421]. У зв'язку з цим І.М. Собєстіанський відзначав, що слов'янським ученим, які обернули історичну науку в один з

засобів народного відродження, не могло подобатися вчення Карамзіна, тим більше, що останній не лише не визнавав національних особливостей давньослов'янського життя, але й насмілювався стверджувати, що давньослов'янські звичаї мають величезну подібність до німецьких і що історія давніх слов'ян подібна до історії усіх народів, що виходять з дикого стану [4, с.38].

І.М. Собєстіанський звернув увагу на оцінку П.Й. Шафариком історичної науки взагалі. Останній писав: «Вічний недолік історії в тому, що вона, дотримуючись звичаю черні, охоче звертає увагу на зовнішні, гучні криваві діяння, які сильно вражають наші почуття, ніж на прекрасні риси внутрішнього життя народів, частіше розповідаючи про вперті битви, насильників, винищувачів, завойовників і губителів, ніж про мирне життя, сімейні добродетності, обробників полів та нив, любителів тихих мистецтв і ремесел, промисловості та торгівлі, просвітників народу, поширювачів народу...» [9,с.413].

У своїй роботі І.М. Собєстіанський дав також загальну оцінку поглядів учених XVIII ст. щодо взаємовпливів давньослов'янського права та давньогерманського. Він писав: «Переглядаючи праці вчених минулого (XVIII – Авт.) століття, бачимо, що одні з них вбачали у подібності права давньослов'янського та давньогерманського результат аналогічної творчості, інші – запозичення» [4, с.100]. Представниками першого напрямку були В.М.Татищев і І.М. Болтін, другого – А.Л. Шлецер. Останній вважав, що не тільки першими законами слов'яни зобов'язані німцям, але й перші зерна цивілізації були посіяні німцями, до приходу яких слов'яни жили без суспільних зв'язків, подібно до звірів та птахів[10,с.418-419]. Характеризуючи слов'янофільський напрям в історії права у XIX ст., І.М. Собєстіанський відзначав, що вчені цього періоду вдаються до різних натяжок, щоб надати особливого національного колориту давньоруському праву та протиставити його давньогерманським законам. У відповідь на думку вчених про германське походження руських законів з'являються теорії про слов'янське походження інститутів давньогерманського права [4, с.103].

У вказаній монографії І.М. Собєстіанський дав досить критичну оцінку науковому доробку М.Д.Іванішева. Він відзначив, що М.Д.Іванішев перший з учених у Російській імперії виступив з думкою про національний характер давньоруського права. Він усюди намагався протиставити «германізм» «слов'янізму» [4, с.150]. Різницю він вбачав у розумінні інституту помсти. У слов'ян помста мала в основі релігійне почуття. У германських законах помста мала на меті приватне задоволення та покарання за порушення закону[11,с.27]. У давніх слов'ян помста стосувалася лише одного винуватця вбивства, не зачіпаючи родичів. У германців право помсти належало усьому роду[11,с.44]. Особливості слов'янізму полягали в тому, що «плата за голову» не належала державі, а надходила меснику як цивільне відшкодування, а тому не мала кримінального характеру, як у германській вирі. Кількість «плати за голову» не була визначена конкретно, як у германців, позивач сам кожного разу її встановлював, причому це не залежало від соціального становища вбитого[11,с.5]. Праця М.Д. Іванішева є лише детальним розвитком думок чеського вченого Ф. Палацького, – так вважав І.М. Собєстіанський [4, с.153].

Він також критично оцінив загальне значення робіт слов'янофільських учених. Праці слов'янських учених, вказував він, – які мали на меті висунути вперед самобутню роль слов'янства в історії та очистити науку слов'янських старожитностей від поглядів німецької школи, привели до протилежних результатів: до заперечення творчої здібності у слов'янського племені і до утвердження в науці німецьких теорій про іноземне походження князівської влади та держави у слов'ян [4, с.207].

У Передмові до своєї книги «Круговая порука у славян по древним памятникам их законодательства» І.М. Собєстіанський писав, що питання про право, звичаї та національний характер давніх слов'ян є одним із найзаплутаніших у слов'янській історико-правовій літературі. Він відзначав, що пануючим поглядом щодо даної проблеми є сентиментально-поетичний, послідовники якого малюють наших предків в ідеалізованому вигляді. Він вважав, що це сталося під впливом причин політичного характеру[3, с.2], правда, не вказав яких.

У вступній частині до цієї монографії І.М. Собєстіанський писав: «У нашій науковій літературі давно вже була висловлена думка про необхідність вивчення давнього руського права у зв'язку з іншими слов'янськими законодавствами. Незважаючи на окремі голоси, що лунали проти порівняльного методу, більшість учених поклала великі надії на спільне вивчення слов'янських законодавств, вважаючи, що воно повинне сприяти з'ясуванню багатьох темних питань староруського права, на жаль, найближче знайомство з творами, присвяченими вивченню слов'янських прав, приводить нас до висновку, що звернення до них при розробці історії руського права може принести більше шкоди, ніж користі» [3, с.1].

І.М. Собєстіанський критично оцінив праці в цій царині таких видатних та відомих вітчизняних вчених та зарубіжжя як Ф.Палацький, М.Д. Іванішев, В.-О. Мацейовський, Й. Іречек, Ф.І. Леонтович, М.М. Шпилевський¹. Він сміливо заявив, що вони «побудовані на дуже хистких підставах, і тому ними слід користуватися з крайньою обережністю». Говорячи про порівняльну розробку середньовічних пам'яток слов'янського законодавства, він застерігав, що при цьому слід дотримуватися трьох дуже істотних умов. По-перше, користуватися слід тільки такими джерелами, історична достовірність яких не підлягає сумніву; все ж підроблені документи мають бути раз і назавжди виключені з кола досліджень. По-друге, достовірні пам'ятки повинні заздалегідь піддатися філологічній розробці. Перш ніж говорити про який-небудь давній інститут, необхідно правильно зрозуміти і подати зміст постанов, що його стосуються. Ученим-юристам, що ігнорують при тлумаченні давніх пам'яток вимоги граматики і лексики, постійно погрожує небезпека прийняття однієї частини мови за іншу, приєднання іменників за прислівників за

¹ Франтішек Палацький(1798-1876) – видатний чеський історик; М.Д. Іванішев-(1811-1874) – визначний історик права, ректор Київського університету; Вацлав-Олександр Мацейовський (1793–1883)- видатний польський історик права та культури; Йосиф Іречек (1825- 1888) – видатний чеський філолог і політичний діяч; Ф. І. Леонтович (1833-1910) видатний історик права, ректор Одеського університету; М.М. Шпилевський (1837 – 1883) – історик права.

дієслово, результатом чого є спотворення справжнього сенсу статей. Нарешті, починаючи порівняльне вивчення якого-небудь давнього інституту, необхідно бути вільним від усяких упереджених ідей, що породжуються почуттям національного самолюбства, нібито, наприклад, протилежності і переваги давнього слов'янського права над германським; особливій м'якості слов'янського права; існування у слов'ян особливих інститутів, що не зустрічаються в інших народів [3, с.1-2].

Учений наголошував, що історія слов'янських законодавств тоді тільки буде в змозі пролити правильне світло на темні питання давнього періоду нашої історії, коли в її основу будуть покладені достовірні і правильно представлені пам'ятники давнього права. «Безпосереднє знайомство з цими пам'ятками, – писав він, – приводить нас до висновку, що багато які з умовиводів письменників-юристів мають бути забуті, інші багато в чому змінені. Майбутнім дослідникам належить знову переробити інститути давнього слов'янського права, причому, звичайно, передусім слід очистити науку від неправельних думок, що накопичилися впродовж півстоліття, гіпотез і висновків» [3, с.46].- І.М. Собєстіанський вважав, що першою умовою для цього є відома філологічна підготовка, яка б дозволила юристам правильно тлумачити давні пам'ятники. Учені, незнайомі ґрунтовно із слов'янськими говорами і які тому не в змозі критично ставитися до творів різних славістів, повинні поки що утримуватися від користування цими останніми, оскільки інакше висновки їх можуть виявитися побудованими на піску [3, с.46-47].

Дослідник зауважував, що у другій половині XIX ст. давнє слов'янське право звернуло на себе особливу увагу деяких учених, що займаються розробкою загальної історії права. Він був переконаний, що широке застосування історико-порівняльного методу повинне зробити дуже важливу послугу науці права, але лише за умови, щоб висновки робилися на підставі критично перевіреного матеріалу. Він піддавав критиці тих учених, чия нерозбірливість у виборі фактів підривала віру в правильність і науковість узагальнень, що робилися на підставі цих фактів.

«Цікаво, що скажуть учені, – писав він, – коли

ім буде доведено, що багато з циркулюючих тепер думок про давнє слов'янське право настільки ж може претендувати на науковість, як і оповідання і байки мандрівників, що спостерігали побут дикунів, без знайомства з їх мовою, впродовж одного або двох тижнів? Порівняльний метод – знаряддя двосічне. І він дуже легко може привести до помилкових і невідповідних дійсним фактам висновків. Інститути давнього слов'янського права тоді тільки займуть належне їм місце в загальній історії права арійських народів, коли кожен з цих інститутів буде розроблений і пояснений на підставі достовірних джерел, причому головне місце належатиме законодавчим пам'ятникам» [3, с.47].

Анонсуючи зміст книги, І.М. Собєстіанський наголосив, що спробує розглянути на підставі цілком достовірних пам'яток одну з цікавих установ давнього права взагалі, а саме інститут кругової поруки, оскільки це питання є одним із найзаплутаніших у слов'янській історико-юридичній літературі. Він визнавав, що його праця прийняла частково характер філологічного дослідження. Це було пов'язане з тим, що він намагався згрупувати і роз'яснити ті з постанов давніх слов'янських кодексів, які стосуються питання кругової поруки. Тлумачення окремих статей тісно прив'язане до тексту законів. Він підкреслив, що намагався утримуватися по можливості від гіпотез і припущень і не досліджувати тих сторін питання, щодо яких немає прямих і зрозумілих вказівок у пам'ятках, які він аналізував [3, с.47-48].

Під інститутом кругової поруки в той час учені розуміли групову відповідальність давніх територіальних суспільств за вчинені в їх окрузі злочини. М.Д. Іванішев протиставляв кругову відповідальність територіальних союзів подібній відповідальності первісних родових суспільств, вважаючи, що кругова порука першого роду є національним слов'янським інститутом, кругова відповідальність окремих родів є германською установою, невідомою стародавнім пам'яткам слов'янського законодавства [11, с.27-28]. І.М. Собєстіанський заперечував, стверджуючи, що в основі кругової поруки знаходиться не спільність походження, а стосунки сусідства та громадське землеволодіння. На Русі кругова порука

згадується в Руській Правді щодо відповідальності верві – підкреслював він [3, с.114].- На відміну від П. М.Мрочека-Дроздовського [12, с.134]. та В.І. Сергєєвича [13, с.365] він вважав, що термін верв походить не від мотузки (вірьовки), якою вимірювалася земля, а означає зв'язок спорідненості, родовий союз [3, с.115, 116]. Проте це заперечує сучасний дослідник Я.В. Баран, який пише: «Саме слово походить від старослов'янської назви особливої мотузки (вірьовки), що була унікальним інструментом, за допомогою якого визначались: а) часово-просторові зв'язки в планувальній структурі розміщення жител на родовому поселенні, що фіксували генеалогію членів родової общини; б) розміри земельних ділянок загальносільської общини і її частин – великосімейних господарств» [14, с.479]. У Великій українській юридичній енциклопедії (Т.1, Харків, 2016) у статті про верв походження даного терміну не вказується [15, с.106-107]. У даному випадку нам цікавішою здається гіпотеза І.М. Собєстіанського.

І.М. Собєстіанський підтримує точку зору В.М. Лешкова, який вважав верв територіальною громадою і на той час найгрунтовніше розробив цю проблему [16, с.89-142].- І.М. Собєстіанський звернув увагу на ті випадки, коли верв звільнялася від вири. Це відбувалося, зокрема, тоді, коли знайдений на її території труп був нікому невідомою людиною або коли були знайдені людські кістки [3, с.122]. С.М. Соловйов вважав, що знайдені кістки свідчили про давність злочину і тому верв вири не платила [17, с.232]. Точка зору К.Д. Кавеліна полягала в тому, що вира за незнайому людину не давалася, оскільки за неї не було кому помститися [18, с.118].- М.І. Ланге вказував, що при відміні самосуду право мстити перейшло до князя і тут було від кого відкупатися. Крім того, могло бути так, що усім відома людина була круглим сиротою і не мала ніяких родичів месників, проте це не значить, що вира за нього не стягувалася. Крім того, убитий – нікому невідома в окрузі людина – міг бути спеціально підкинутий з іншої віддаленої верви, щоб уникнути власної відповідальності. За людські кістки громадська вира не призначалася, оскільки не було можливості визначити, чи дійсно відбулося вбивство: загиблий міг замерзнути,

потім згнити, міг бути з'їдений звірами [19, с.115].

І.М. Собєстіанський вважав, що термін «вира» німецького походження і заперечував тим, хто намагався виводити його зі слова «верв» (М.П.Погодін [20, с.132]. М.В. Калачов [21, с.353]). В Руській Правді, – пояснював він, – вира означала штраф за убивство на користь князя, з епітетом «дика», «людська». Вона означала пеню, яку сплачувала верв, тобто громадську пеню [3, с.123-124]. І.М. Собєстіанський заперечував думку М.І. Ланге, що нібито назва «дика вира» використовувалася лише для одного виду штрафу (саме того, що сплачувався верв'ю разом зі злочинцем, який скоїв ненавмисне вбивство), вважаючи, що це суперечить прямому смислу постанов Руської Правди про дику виру [3, с.123-124].

У висновках до монографії І.М. Собєстіанський підкреслював, що статті Руської Правди про верв, а також про родову кровну помсту свідчать, що у суспільному житті давніх русичів родові засади мали велике значення [3, с.132].

Висновки

У своїх дисертаціях І.М. Собєстіанський основну увагу приділяє юридичному побуту давніх слов'ян, аналізуючи при цьому також їх національний характер та звичаї. Перевагою його робіт є компаративістський підхід, він розглядає, як висвітлюється те чи інше питання не лише в російській, але й чеській та польській науковій літературі. У своєму дослідженні про кругову поруку І.М. Собєстіанський до фактів слов'янської історії підібрав однорідні факти із законодавства індусів, євреїв, старонімецького права, з правових звичаїв Чорногорії, албанців та інших народів. У результаті ним зроблено ґрунтовний висновок, що кругова порука властива не одним слов'янам, а існує у багатьох народів, будучи продуктом відомого ступеня громадського розвитку. Вчений розкрив суть та особливості кругової поруки в Давній Русі. Характерною рисою його робіт є сміливість суджень, критика авторитетів. Проте, вони не позбавлені й недоліків – це нерідко рясне цитування колег, відсутність подекуди конкретних коментарів до цих цитат.

Література

1. Дринов М.С. Обзор ученой деятельности Собєстіанского //Сборник Харьковского историко-филологического общества.1896 Т.8.Харьков:Типография губернского правления, 1896.С.6-16.

2. Стоянов А.Н. Памяти Ивана Михайловича Собєстіанского//Сборник Харьковского историко-филологического общества. 1896.Т.8.Харьков:Типография губернского правления, 1896. С.1-3

3. Собєстіанский И. М. Круговая порука у славян по древним памятникам их законодательства 2-е изд., испр. и доп. -Харьков: Тип. М.Ф. Зильберберга, 1888. 172 с.

4. Собєстіанский И. М. Учения о национальных особенностях характера и юридического быта древних славян : историко-критическое исследование. Харьков : тип. А.Н. Гусева, бывш. В.С. Бирюкова, 1892. 336 с.

5. Сумцов. Я. Собєстіанский (Иван Михайлович) // Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона.Т.XXX Слюз-София Палеолог. С.-Пб.: Тип. Общ.»Издательское дело», Брокгауз-Ефрон, 1900.С.669.

6. Максимейко Н.А. Собєстіанский Иван Михайлович/ Биографический словарь профессоров и преподавателей юридического факультета // Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / Харьковский университет ; под ред. проф. М.П. Чубинского и проф. Д.И. Багалея. Харьков : Типография «Печатное дело», 1908.С.234-235.

7. Татищев В.Н. История Российская с самых древнейших времен. Кн 1. Ч. 2.М.: Императорский Московский университет, 1769. С. 424-425.

8. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества.М.:Наука, 1977.703 с.

9. Шафарик П. И. Славянские древности/Перевод с чешского[и предисл.] О. Бодянского. В 2-х т.Т.1.М.:В университетской типографии. 1848.442 с.

10. Шлецер А. Л. Нестор. Русские летописи на древнеславянском языке, сличенные, переведенные и объясненные Августом Людовиком Шлецером. Часть I. Санкт-Петербург: В Императорской ти-

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається внесок в науку історика права XIX ст. І.М. Собєстіанського, розробка ним деяких аспектів юридичного побуту та права Давньої Русі, зокрема питання про кругову поруку, його міркування щодо основних рис національного характеру стародавніх слов'ян. Аналізується, як висвітлювалося це питання в російській, польській, чеській історико-правовій літературі XIX ст.

Ключові слова: історія права, І.М. Собєстіанський, стародавні слов'яни, звичаєве право, кругова порука, національний характер .

SUMMARY

The article analyzes the creative work of the historian of the nineteenth century. I.M. Sobestinian (1856-1895) concerning some aspects of the legal life of the ancient Slavs. The scholar stressed the need to study ancient Russian law in connection with other Slavic laws, believing that this would help resolve a significant number of discussion issues of this right. The authors of the publication investigate the contents of two major monographs of I.M. Sobestian: «The Circular Bailing from the Slavs to the Ancient Monuments of Their Legislation» (1888) and «The Doctrines of the National Features of the Character and Legal Life of the Ancient Slavs: Historical and Critical Study» (1892). In his dissertations I.M. Sobestian focuses on the legal life of the ancient Slavs, while analyzing their national character and customs as well. The advantage of his work is the comparative approach, he considers how one or another issue is covered not only in Russian but also in the Czech and Polish scientific literature. In his study of the circle of guarantee I.M. Sobestian, to the facts of Slavic history, picked up homogeneous facts from the laws of the Hindus, Jews, Old-Roman law, and the legal customs of Montenegro, Albanians and other peoples. As a result, he made a sound conclusion that circular surety is inherent in not one Slavs, but exists in many nations, being a product of a certain degree of social development. Scientists have revealed the essence and peculiarities of the circular guarantee in ancient Russia. A characteristic feature of his work is the courage of judgments, critique of authority. However, they are not devoid of deficiencies - it is often abundant quotation of colleagues, the absence of specific comments on these quotes sometimes.

Key words: History of Law, I.M. Sobestiansky, ancient Slavs, ordinary law, circular surety, national character.

пографии, 1809. Перевел с немец. Дмитрий Языков.475 с.

11. Иванишев Н.Д. О плате за убийство в древнем русском и других славянских законодательствах в сравнении с германской вирою. Киев: Университетская типография, 1840.120 с.

12. Мрочек-Дроздовский П. Исследование о Русской Правде. Текст Русской Правды с объяснениями отдельных слов. Вып. 2. М.: Университет. тип., 1885. 337 с.

13. Сергеевич В. И. Лекции и исследования по древней истории русского права. СПб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1910. 680 с.

14. Баран Я.В. Верв // Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2003. С.479.

15. Ёрмолаєв В.М. Верв// Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т.Т.1.Історія держави та права України / редкол.:В.Д. Гончаренко(голова) та ін. Харків: Право, 2016.С.106-107.

16. Лешков В.Н. Русский народ и государство: История русского общественного права до XVIII века. М.: В Университетской типографии, 1858. 625 с.

17. Соловьев С.М.История России с древнейших времен.Т.1.Изд.5.М.: В университетской типографии,1874.С.232.

18. Кавелин К.Д. Критика 1 тома Истории России Соловьева // Отечественные записки.1851 Т. LXXIX.Декабрь.С.118.

19. Ланге Н.И. Исследование об уголовном праве Русской Правды.С.-Петербург : тип. П Отд. С. Е. И. В. Канцелярии.290 с.

20. Погодин М.П.Древняя русская история до монгольского ига.В 2-х т. Т.1.М.: В Синодальной тип., 1872. С132.

21. Калачов Н.В. Об уголовном праве по Судебнику царя Иоанна Васильевича // Юрид. записки, изд. П. Редкиным. М., 1842. Т. 2.С. 306-408.